

DE DANS DER DAKLICHTEN

RICHTLIJNEN BIJ HERBESTEMMING EN VERBOUWING VAN STOLPBOERDERIJEN

BOERDERIJENSTICHTING NOORD-HOLLAND 'VRIENDEN VAN DE STOLP'

DE DANS DER DAKLICHTEN

Deze richtlijnen-notitie bij herbestemming en verbouwing van stolpboerderijen is opgesteld om gemeenten, welstandscommissies, erfgoed- en monumentencommissies bij de planbeoordeling houvast te bieden. Ook voor architecten, aannemers, stolpeigenaren en -bewoners biedt deze notitie nuttige informatie.

Inleiding

Boerderijen staan onder zware druk. In de onstuitbare dynamiek van mechanisatie, schaalvergroting, stadsuitbreidingen en wegeaanleg hebben vele boerderijen de laatste decennia het onderspit moeten delven. Landelijk gezien is in 50 jaar het aantal boerderijen gehalveerd; van 190.000 naar 95.000! Ook in Noord-Holland is een groot aantal de laatste 50 jaar door het verlies van de oorspronkelijke agrarische functie gesloopt of ingrijpend gewijzigd.

De teloorgang van de historische boerderij betekent een toenemend verlies aan cultuurhistorische- en landschappelijke waarden. Juist de stolpboerderijen bepalen in belangrijke mate het landschapsbeeld in het buitengebied en historische bebouwingslinten en geven Noord-Holland zijn specifieke identiteit.

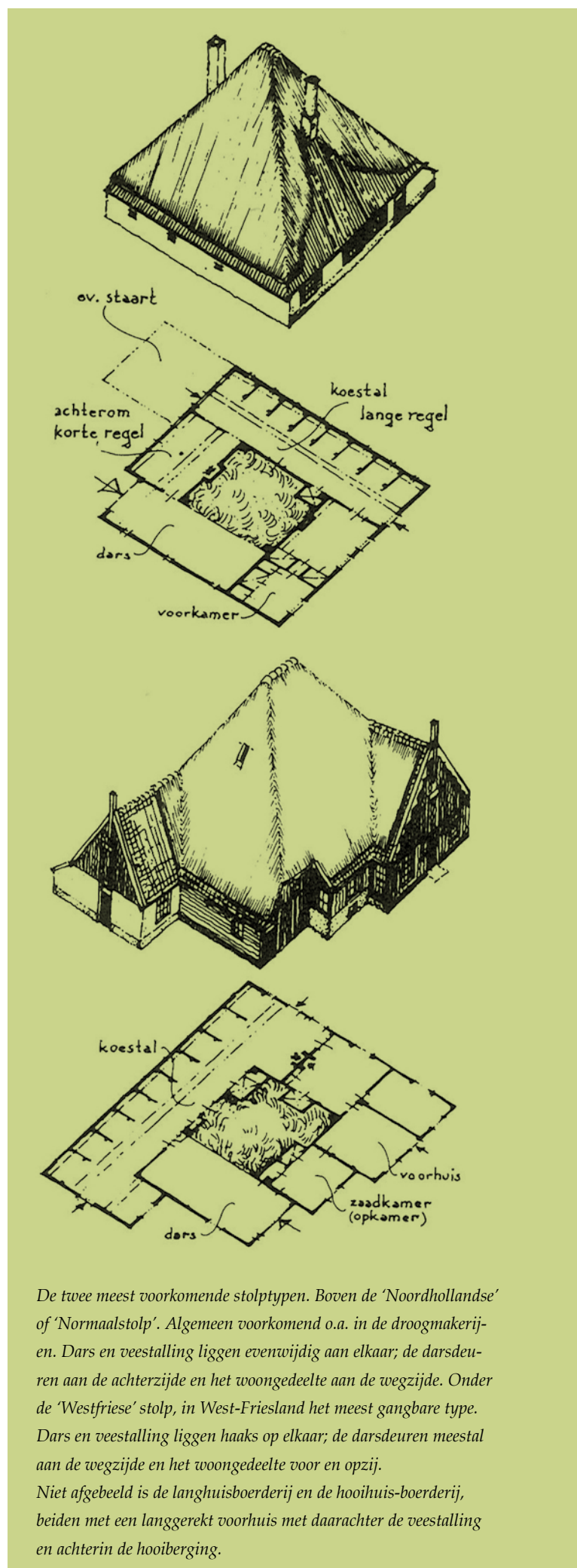
Stolpen zijn de 'piramides van de polder'.

Brede waardering

De laatste tijd lijkt echter een kentering merkbaar. De boerderij blijft planologisch weliswaar zeer kwetsbaar maar de aandacht van overheden en particulieren voor behoud cq aanpassing is groeiende. Gemeenten stellen zich meer en meer soepel op als het gaat om afwijkingen van bestemmingsplannen om de boerderijen door middel van een nieuwe bestemming te kunnen behouden. Ook door plaatsing op gemeentelijke monumentenlijsten of het benoemen van de cultuurhistorische waarde in het bestemmingsplan als beeldbepalend of karakteristiek pand kan de stolpboerderij worden beschermd.

Unieke verschijningsvorm

De stolpboerderij is een markante en kenmerkende verschijningsvorm in het Noord-Hollandse landschap. Dit boerderijtype ontstond door schaalvergroting van de veehouderij, vooral als gevolg van de economische ontwikkelingen in de 16^e en vooral 17^e eeuw. De stolp bleek eeuwenlang een perfecte vorm voor de combinatie van agrarisch bedrijf en woning. Door zijn vorm en omvang is de stolp al ruim vier eeuwen beeldbepalend. Het behoud van het karakteristieke beeld van de stolpboerderij is essentieel voor het behoud van het landschap. De architectonische waarde en de gaafheid vormen daarbij de elementen voor de mate van bescherming.

De twee meest voorkomende stolptypen. Boven de 'Noordhollandse' of 'Normaalstolp'. Algemeen voorkomend o.a. in de droogmakerijen. Dars en veestalling liggen evenwijdig aan elkaar; de darsdeuren aan de achterzijde en het woongedeelte aan de wegzijde. Onder de 'Westfriese stolp', in West-Friesland het meest gangbare type. Dars en veestalling liggen haaks op elkaar; de darsdeuren meestal aan de wegzijde en het woongedeelte voor en opzij. Niet afgebeeld is de langhuisboerderij en de hooihuis-boerderij, beiden met een langgerekt voorhuis met daarachter de veestalling en achterin de hooiberging.

TYOLOGIE VAN DE TRADITIONELE STOLPBOERDERIJ

De stolpboerderij bestaat in essentie uit één bouwlaag met een piramidevormig dak. Er zijn bij de traditionele stolp drie hoofdtypen te onderscheiden.

- De hooihuis- en langhuisstolp met woning, stallen en hooiberging in elkaars verlengde;
- De West-Friese stolp met het woongedeelte opzij en voor (vaak met iets uitgebouwde topgevel en staatsiedeuren) en dars en stal haaks op elkaar waarbij de darsdeuren in de voorgevel.
- De Noord-Hollandse Normaalstolp met het woongedeelte aan de voorzijde en stal en dars (of: dors) evenwijdig aan elkaar en de dars (of dors-) deuren in de achtergevel.

Afhankelijk van bouwtijd en gebruik zijn er variaties mogelijk. Het Wieringer type is een eigen type met als overeenkomst de gebintconstructie.

De **plattegrond** is in beginsel vierkant, variërend van (soms iets minder dan) 10 bij 10 tot (soms iets meer dan) 20 bij 20 meter, in de meeste gevallen met een tot de voorgevel in lengte afwijkende zijgevel, veroorzaakt door een overstek aan de liggende dekbalken.

De **hoofdconstructie** wordt gevormd door een houten dekbalkgebint met vier (soms zes of meer) staanders en dekbalken van gemiddeld ca. 7 meter en een diameter van gemiddeld 25 à 30 cm.

De **dakconstructie** is een houten constructie met een hellingshoek van 45-54 graden. De nok van het dak vertoont bij lengteverschil in de gevels een plat dakvorstgedeelte, meestal haaks op de voorgevel. Het dak is belegd met riet of pannen waarbij ook een combinatie mogelijk is als een 'dakspiegel' is aangebracht. Bij een rieten dak zijn aan de onderzijde boven de goot 2 à 3 rijen gebakken, niet-geglazuurde dakpannen aangebracht (in het Noordzeekustgebied ook zonder; met de rieten kap overhangend). De pannen van het pannendak zijn gebakken, niet-geglazuurd. Een dakspiegel wordt gevormd door een uitsparing in het riet, belegd met al of niet geglazuurde pannen, in een traditionele vorm (ojief- of trapgevelmotief). Een dakspiegel is als sier aangebracht in het dakvlak boven de voorgevel, mogelijk ook op een der zijdakvlakken waar deze vanaf de openbare weg zichtbaar zijn.

Een **uitbouw** met zadeldak waarbij één dakvlak doorloopt vanaf de stolpkap kan gevormd zijn door verlenging van de stal ('staart'). Deze bevindt zich aan de achtergevel bij het Noord-Hollandse normaaltype en aan een van de zijgevels bij het West-Friese type.

De **gevels** zijn (oorspronkelijk) van houten, horizontaal geweege (elkaar overlappende) of gerabatte (messing en groef) delen of van baksteen in (roodachtige) aardtinten. Een combinatie is mogelijk waarbij de gevels uit steen zijn opgetrokken met uitzondering van de darsgevel die dan in hout is uitgevoerd ('darsweeg'). De voegen zijn smal in de witgrijze kleur van de met kalk samengestelde voegspecie. De voorgevel heeft een rijker karakter dan de overige gevels en is in veel gevallen hoger dan de zijgevels en een goot met kroonlijst. Een lagere gevel ('lagewand') aan de stalzijde komt ook voor. Aan de voorgevel is een topgevel in traditionele vorm mogelijk, uitgevoerd in hout of baksteen. De topgevel staat al dan niet met een verkenning in de gevel op het maaiveld, een topgevel vanuit de goot komt ook voor. De eerste variant is meestal in steen en de tweede meestal in hout.

Deuren en ramen in traditionele detaillering en materiaalgebruik (hout en mogelijk gietijzer in stolpen van latere bouwtijd), de vorm van de ramen in dieperliggend, smal vlak met een subtiel maar waarneembaar reliëf met roedenverdeling afhankelijk van de bouwtijd. De openstaande, in de meeste gevallen opgeklampte en verhoogde (twee) dorsdeuren (of: darsdeuren) bestaan uit brede, verticale houten delen in messing en groef en bevinden zich op de plek waar het hooi werd ingebracht; in veengebieden (en West-Friesland) meestal in de voorgevel, in kleigebieden cq droogmakerijen meestal in de achtergevel. Bij vaarboerderijen bevindt zich een stel wagendeuren inplaats van verhoogde dorsdeuren, afhankelijk van de plek van de aanvoersloot: in de voorgevel of -in de meeste gevallen- in een der zijgevels.

In de zijgevel kleine raampjes van hout of in latere bouwtijd merendeels van gietijzer. In de stalgevel één raampje per twee koeien. In het dak een enkel dakraampje (in het riet met inwendig kistgat). In de eventuele topgevel één raam, verticaal of vierkant van vorm.

Schoorsteen. Bij de rijkere stolpen, vooral uit de periode van de tweede helft van de 19e eeuw, is soms een ronde schoorsteen aangebracht, een cilindervormig bovenstuk van het rookkanaal, vaak met toepassing van twee kleuren rondbewerkte steen, aan de bovenzijde afgedekt met een schaalvormige, gekraagde band en steunend op een achtkantig tussenstuk op een vierkante voet. Een ronde schoorsteen is gesitueerd in het midden van het dakvlak boven de voorgevel, ook wel (bij het West-Friese type) op een der vanaf de openbare weg zichtbare zijdakvlakken.

Detaillering is zichtbaar in houten bouwonderdelen als geprofileerde gootlijsten, gootklossen, gootbakken, waterborden, makelaars, windveren en kozijnen.

HERBESTEMMING EN BESCHERMING

Er zijn in Noord-Holland van Texel tot in de Haarlemmermeer nog ongeveer 5.500 stolpen (incl. stolpvormige kapbergen, kapschuren en schapenboeten). Dit aantal is het resultaat van de inventarisatie die door de Boerderijstichting Noord-Holland is uitgevoerd met medewerking van de historische verenigingen in Noord-Holland in de periode 2000-2008. Deze inventarisatie vormt het basismateriaal over aantal, locatie, boerderijtype, bouwjaar, verschijningsvorm en gebruik en is met beeldmateriaal opgenomen in de Boerderijen Beeldbank als onderdeel van de website van de Boerderijstichting.

Teloorgang en behoud

Elk jaar verdwijnen er in Noord-Holland zo'n 20 stolpboerderijen door sloop en brand. In de heden-daagse (melk)veehouderij is de maat en schaal van de stolp bedrijfseconomisch niet langer rendabel. Agra-riërs bouwen nieuwe, grote stallen en schuren achter de stolp die daardoor vaak zijn bedrijfsfunctie verliest, met verval als gevolg, zeker als de financiën ontoerei-kend zijn om de woning te renoveren. Daarmee wordt het bedrijf dan wel gecontinueerd, maar wordt het beeld van de historische boerderij in het omringend landschap vaak sterk aangetast. Bij bedrijfsbeëin-diging verdwijnt het agrarisch bedrijf van zijn bestaande locatie en, als de stolp niet wordt gesloopt, krijgt deze een herbestemming. Een woonfunctie voor het gehele pand; een combinatie van andersoortig bedrijf of kan-toor in combinatie met een gedeeltelijke woonfunctie of een geheel andere bestemming.

In alle gevallen leiden nieuwe functies tot ingrepen in het bestaande bouwwerk en vaak een min of meer rigoureuze gedaanteverandering.

Merendeel is onbeschermd

Van alle stolpen is zo'n 10 % rijks-, provinciaal-, of gemeentelijk monument, 90% heeft geen monumen-tale status. Monumenten zijn beschermd maar het overgrote deel van de stolpen is dus kwetsbaar. Dat betekent in de praktijk dat restauratieplannen (extra) worden getoetst op behoud van de monumentale waarden door de monumentencommissie die een advies geeft aan de gemeente. De niet-monumentale stolpen worden door de gemeente getoetst aan de planologische eisen en aan het bouwbesluit. Door de Welstandscommissie wordt een advies gegeven voor wat betreft het aanzien van de vormgeving aan de buitenzijde. Dit geldt zowel voor de (gevel-)indeling als de erfinrichting en in mindere mate de vormge-ving en detaillering. De Boerderijstichting pleit er voor meer waardevolle stolpen aan te wijzen als gemeentelijk monument dan wel als beeldbepalend of karakteristiek pand dat beschermd wordt in het bestemmingsplan.

Planvorming

Bij planvorming verdient het de voorkeur om de be-staande constructie en de plattegrond (woning, dors, stal en vierkant) als uitgangspunt te hanteren en zo herkenbaar mogelijk te laten. Een heldere visie op het concept van de ruimte dient voorop te staan. In alle gevallen is vanwege regionale verschillen en aspecten als bouwtijd, ontwikkeling en gebruik 'maatwerk' wenselijk.

Leden-donateurs van de Boerderijstichting kunnen vooraf advies krijgen op bouwkundige aspecten en mogelijk nieuwe indeling van in- en exterieur. ■

RICHTLIJNEN VOOR VERANDERING BIJ HERBESTEMMING EN VERBOUWING VAN STOLPBOERDERIJEN

Algemeen

Bij herbestemming en verbouwing van een stolp geldt een graduele voorkeur voor het toekomstige gebruik die het meest recht doet aan het zichtbaar houden of behoud van de oorspronkelijke indeling.

Na beëindiging van de agrarische functie is het meest wenselijk dat de stolp onverdeeld wordt gebruikt door één bewoner/gebruiker met een praktijk/bedrijf aan huis. De woning blijft woonruimte en de werkgedeelten van de boerderij zijn te benutten voor andere bedrijfsmatige activiteiten. Daarbij heeft het zichtbaar houden van het 'vierkant' prioriteit.

Uitsluitend een woonfunctie is na de vorige optie het meest ideaal voor het behoud van de stolp maar over het algemeen zijn er ingrijpende gevolgen voor de indeling en het zichtbaar houden van de oorspronkelijke plattegrond. Ingrepren in het historisch karakter vragen om goede architectuur en vakmanschap. Respect voor het karakter van de stolp dient het uitgangspunt te zijn waarbij getracht wordt zoveel mogelijk van het historische materiaal te handhaven.

Zorg voor goede voorlichting vooraf aan de (aspirant-)eigenaar / bewoner om deze in staat te stellen een verantwoord plan voor herbestemming en/of renovatie op te stellen en uit te voeren.

n.b. De 'handreiking Cultuurhistorische waarden in bestemmingsplannen' (uitgave WZNH) geeft steun bij planontwikkeling en besluitvorming. ■

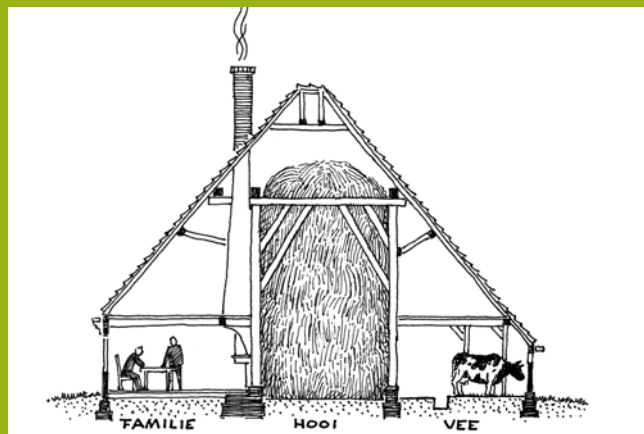
DE DANS DER DAKLICHTEN

A. DE VORM EN DE PLATTEGROND

Het behoud van de stolpboerderij is méér dan alleen het behoud van de stolpvorm! Een architect die een boerderij gaat verbouwen dient over bouwhistorische kennis te beschikken ten aanzien van de oorspronkelijke stolp en zijn karakteristiek.

Als de eigenaar opdracht geeft voor een restauratie of verbouwing kan deze zich laten leiden door de indeling en het karakter van de stolp.

De wensen van de opdrachtgever dienen zoveel mogelijk binnen de bestaande structuur te worden ingepast. Het heeft de voorkeur om het vierkant zoveel mogelijk intact en zichtbaar te houden. Dit vraagt van de architect zowel deskundigheid als overtuigingskracht en kennisoverdracht ten opzichte van de opdrachtgever. Volledige benutting van het totale oppervlak gaat immers vaak ten koste van de historische indeling.

Doorsnede in agrarisch gebruik.

Doorsnede met geheel als woonfunctie.

De stolp in het landschap.

Verbouwing in onevenwichtige maatvoering.

De koestal en 'korte regel' behouden.

De koestal met ontwerpstudio als herbestemming.

Achter de darsdeuren een glazen pui.

Glazen pui zonder darsdeuren: showroomeffect.

Indeling en lichttoetreding

Advies is om zoveel mogelijk de bestaande ruimtelijke indeling te handhaven. Ook de geslotenheid van de stal en de dars (of: dors) dient zoveel mogelijk gerespecteerd te worden. Als de dars kan worden benut als berging of opslagplaats, blijft hier het zicht op het vierkant en de relatie met de kap gehandhaafd. In het geval van bewoning van de dars is lichttoetreding via de darsdeuren (of: dorsdeuren) mogelijk. In de gevel, met name de voorgevel, dienen de bestaande darsdeuren gehandhaafd te blijven. Op enige afstand (als advies minimaal een halve meter) achter deze deuren kan een glazen pui worden geplaatst. Het is daarbij wenselijk de totale hoogte van de darsdeuren te benutten en de verdiepingsvloer op deze plaats intern terug te leggen. De oorspronkelijke darsdeuren kunnen in dit geval in geopende stand worden gehandhaafd waarbij de mogelijkheid de deuren te sluiten aanwezig blijft. ■

RICHTLIJNEN

- ▲ De oorspronkelijke structuur behouden
- ▲ Vierkant in het zicht laten en respecteren
- ▲ Aanwezige darsdeuren handhaven
- ▲ Verdiepingsvloer bij darsdeuren terugleggen

B. DAKCONSTRUCTIE

Het dak van de stolpboerderij bestaat uit een gebintsconstructie, gedragen door een stevig vierkant van houten staanders (vaak vierhoekig bij eiken- en rond bij grenenhout) waarop dekbalken van eenzelfde uitvoering liggen. Om het schranken te voorkomen zijn de staanders en balken in beide richtingen verbonden door middel van schoren. Over deze gebintsconstructie zijn van onder tot boven rondhouten sporen (sparren) aangebracht. Om doorhangen van de sparren te voorkomen zijn op een tweetal plaatsen ertussen steunpunten aangebracht. Over de sparren zijn haaks daarop de panlatten aangebracht met daarop de pannen. Als isolatie is tussen de sparren riet bevestigd door middel van rietlatten. Bij kappen met een rietbedekking zijn de rietlatten haaks op de sparren geplaatst waar het riet aan vastgemaakt is. Deze manier voldeed uitstekend als er vee in de boerderij werd gehouden; er was dan een isolerende en ventilerende werking.

Bij het inrichten van de stolp voor alleen woonbestemming is met deze beschreven dakopbouw de isolatiewaarde en brandwerendheid ontoereikend voor het gebruik.

Isolatie

Voor het isoleren van dakconstructies zijn diverse oplossingen mogelijk, een advies op maat is daarbij wenselijk. Voordat tot het isoleren van de kap wordt overgegaan verdient het aanbeveling om het houtwerk te laten inspecteren op mogelijke aantasting door houtworm, boktor en schimmels. ■

Vierkants-dekbalkgebit en kap.

Vierkants-dekbalkgebit met overstekken.

RICHTLIJNEN

- ▲ Bestaande kapconstructie handhaven, eventueel restaureren
- ▲ Kap isoleren aan de hand van de mogelijkheden vanuit de bestaande constructie
- ▲ Uitgangspunt dient te zijn het handhaven van de kap, gedekt met riet en/of met pannen
- ▲ Gebruik het formaat, kleur en soort dakpan dat gebruikelijk is; geen geglazuurde dakpannen

DE DANS DER DAKLICHTEN

C. DAKKAPELLEN/ DAKRAMEN

Evenwichtige verdeling dakramen.

Dakraam-oplossing met verticale strook.

Inpandige loggia.

Het stolpdak als gatenkaas.

Dakkapellen

Een belangrijke karakteristiek van stolpen is het strakke, sobere silhouet. Een dakkapel werd meestal op het voordakvlak geplaatst. Meestal meer een dakopbouw met een gevel vanuit de goot dan een dakkapel hoger in het dakvlak. Bij rijker uitgevoerde voorgevels werd er vaak een enigszins naar voren staande kopgevel aan de stolp toegevoegd die de boerderij extra aanzien gaf. Met name toegepast bij het Noord-Hollandse Normaaltype en rond 1900 prachtig gedetailleerd in o.a. de zogeheten chaletstijl. De toevoeging van een dakkapel of dakopbouw had vooral een decoratief doel, meer lichtinbreng op de verdieping was in de agrarische stolp niet nodig. Dat tegelijkertijd boven de woonvertrekken een bruikbare 'meidenkamer' ontstond was mooi meegenomen. Een nieuwe dakkapel of dakopbouw op het voordakvlak is mogelijk als de stolp geen monumentenstatus heeft en dan in de stijl van de boerderij; een standaard dakkapel of opbouw is niet wenselijk. Vanwege het karakter van het piramidale dak zijn dakkapellen op de zijdakvlakken ook niet wenselijk (ook hier: afhankelijk van zichtbaarheid vanaf de openbare weg). Een inpandige loggia is mogelijk, in donkere tinten uitgevoerd en niet op de voorgevel.

Is er op het dakvlak van de voorgevel van een stolp zonder monumentenstatus een dakspiegel aanwezig, dan een dakkapel liever daar geplaatst dan verspreide vensters elders. Bij rieten daken worden vaak dakkapellen toegepast waarbij het riet op de dakkapel is aangekapt op het riet van het stolpdak. In feite horen deze 'Gooise' dakkapellen niet op een historische stolp thuis.

Dakramen

Het aantal nieuwe dakramen in het dak zou zoveel mogelijk beperkt moeten worden. Zodat geen 'dans der daklichten' ontstaat. Als er sprake is van het aanbrengen van een nieuw dakraam dan dient de maat in verhouding te staan tot het oppervlak van de kap. Tegen enkele relatief kleine gietijzeren of metalen dakramen, eventueel in moderne uitvoering, verspreid in de kap, is geen bezwaar.

C. DAKKAPELLEN/ DAKRAMEN

Om te voorkomen dat een dak op allerlei plaatsen wordt voorzien van Velux-achtige ramen dienen deze alleen te worden geplaatst op stahoogte van de eerste verdieping, maar bij voorkeur niet in stroken. De vorm is bij voorkeur een diepliggend smal vlak met zwarte neggen en donkergetint glas. Staande lichtbanen hebben de voorkeur boven liggende, afhankelijk van de bestaande verhoudingen van het dakvlak.

Eventueel kunnen ramen in het schuine dakvlak in de rij pannen direct boven de muurplaat worden geplaatst. Met name op zijdakvlakken heeft het plaatsen van dakramen voorkeur boven dakkapellen omdat daarmee het silhouet van het stolpdak in het landschap behouden blijft.

Zonnecollectoren

Plaatsing van zonnecollectoren in het dakvlak van een stolp moet worden afgeraden vanwege de grote aantasting van het historische beeld. Plaatsing op het erf of op een schuur of bijgebouw kan worden overwogen. ■

RICHTLIJNEN

- ▲ Plaatsing van nieuwe dakkapellen is alleen wenselijk op het achterdakvlak
- ▲ Op het voordakvlak is een dakkapel of dakopbouw in de stijl van de stolp mogelijk bij niet-monumentale stolpen
- ▲ Dakramen zo beperkt mogelijk toepassen
- ▲ Dakramen hebben voorkeur boven dakkapellen
- ▲ Dakramen in verticale vorm te plaatsen
- ▲ Diepliggende, donkere dakramen gebruiken in de lengterichting
- ▲ Geen zonnecollectoren op het dak van de stolp

Te veel dakramen, als confetti uitgestrooid.

Te veel dakkapellen geven een rommelig beeld.

Aantasting van stolpdaken door zonnecollectoren.

DE DANS DER DAKLICHTEN

Nieuwe ramen in stalgevel beperkt houden.

Vensters in de gevels

Als de stolpboerderij uitsluitend een woonfunctie heeft dan is dat vaak zichtbaar in de vorm van veel meer openingen in de gevels dan voor de karakteristiek van de stolp wenselijk is. Het oorspronkelijke woongedeelte ligt soms op het noorden maar veel hedendaagse bewoners geven er de voorkeur aan te wonen op het zuiden. Openingen in de gevels kunnen wel worden uitgebreid, maar liefst in de bestaande ritmiek en op een zodanige manier dat de karakteristiek van de oorspronkelijke gevels nog valt te ervaren. Als er ramen worden bijgemaakt dan bij voorkeur in de niet vanaf de openbare weg zichtbare zijden.

Bij restauratie en/of vervanging van de kozijnen dient er op gelet te worden dat de vensters qua maat en roedenverdeling passen bij de bouwtijd van de stolp. Het kozijnhout was gebruikelijk 9 cm breed; tegenwoordig wordt veelal niet meer dan 6½ cm breed hout gebruikt waarmee het totale aanzien een schraler beeld oplevert. Het herstel van bestaande kozijnen heeft altijd de voorkeur. Bij nieuwe kozijnen dient een bij de stolp passende detaillering gebruikt te worden. In veel gevallen zijn schuiframen met wisseldorpel gebruikt. Deze traditionele kozijnen worden ook met isolatieglas geleverd.

Bij daglichttoetreding dienen de voorschriften van het bouwbesluit te worden gevolgd. Daarbij zijn voldoende mogelijkheden aanwezig om ook het karakter van de stolp te respecteren.

Buitenluiken komen niet algemeen voor.

Waar ze niet aanwezig waren, dienen ze ook niet nieuw te verschijnen.

Tuindeuren komen, op een enkele uitzondering na (zoals in de Beemster), in een traditionele stolp niet voor, maar worden tegenwoordig relatief vaak aangebracht, soms met meerdere aantallen. Dit gaat ten koste van het gesloten karakter van de stolpgevels. Pas dit alleen toe op de niet vanaf de openbare weg zichtbare zijden.

Stalramen

De wijziging van de bestemming van stal naar woonruimte is meestal ingrijpend. Het is van belang dat het oorspronkelijke karakter van de gevel zoveel mogelijk wordt gerespecteerd in de expressie van de nieuwe functie. Dit vraagt om aandacht voor de verhouding open/ gesloten. Zo is het wenselijk dat de breedtemaat van de vensters en de ritmiek ertussen gehandhaafd blijven om de herinnering aan de oorspronkelijke functie levend te houden. Geadviseerd wordt de stalramen zoveel mogelijk te handhaven. In sommige gevallen is het mogelijk er een onopvallend raam onder te plaatsen.

Een eventuele grotere ingreep of aanbouw bij voorkeur op één plek concentreren aan de gevel die niet vanaf de openbare weg te zien is. ■

RICHTLIJNEN

- ▲ Respecteer de uitdrukking van de functie in de gevel. Let op verhouding open/gesloten
- ▲ Behoud de oorspronkelijke maatvoering, detaillering en roedenverdeling
- ▲ Concentreer een grote ingreep op één plek

E. MATERIAALGEBRUIK

Bij restauraties en verbouwingen van stolpen dienen nieuwe materialen zoveel mogelijk aan te sluiten bij de gebruikte materialen. Dat geldt voor zowel hout; betimmeringen, deuren, ramen en kozijnen als voor het metselwerk.

Metselwerk

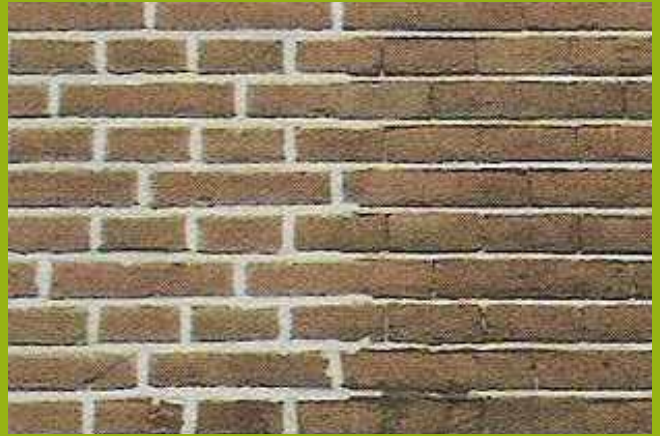
Als de aanvankelijk gebruikte steensmuren worden vervangen door halfsteens metselwerk met moderne bakstenen en cementspecie, geeft dat een geheel ander aanzicht. Zo'n 'moderne' halfsteensmuur is desastreus voor het aanzicht. Oplossing kan zijn de buitensteensmuur intact te laten en isolerende binnenwanden aan te brengen. Indien het toch nodig is de muren opnieuw op te metselen, bijvoorbeeld omdat de oude gevelindeling wordt hersteld, is het wenselijk een donkere (handvorm) steensoort te kiezen, passend bij de stijl van de boerderij. Het gebruik van meerdere tinten steen in de gevel geeft een 'Hans en Grietje'-effect en is af te raden. Verbijzondering van het metselwerk met spekbanden, plinten, hoekpilasters en rollagen of 'hanekammen' is in een 'rijkere' voorgevel wel goed mogelijk. Baseer deze ornamenten op de bouwhistorie van de stulp.

Voegwerk

Het voegwerk geeft een belangrijke bijdrage aan het gezicht van de gevels. Met de voegspecie dienen vorm en samenstelling terug te grijpen op de oorspronkelijke voegvorm en kleur. Daarbij is de samenstelling van de kalkspecie van belang zodat er 'dun' gemetseld kan worden, met een bescheiden snij- of knipvoegje en korte stootvoeg. Voorkomen moet worden dat de voegen te breed worden.

Riet

Het toepassen van riet op een dak dat vóór de restauratie met pannen was gedekt is op basis van de welstandscriteria alleen toegestaan als uit foto's of 'in situ' blijkt dat oorspronkelijk ook riet was toegepast. Bij niet-monumenten is een nieuw rieten dak acceptabel afhankelijk van de maat en schaal van dak en gevels. Aan de onderzijde van het rieten dak hoort een pannentrij van 2 à 3 lagen, gebruikelijk voor de wateropvang naar de dakgoot.

Rechts mooie lintvoeg, links lelijk vernieuwd.

Fraaie steensoort, mooi voegwerk.

Diverse kleuren steen geven een bont aanzicht.

Een over de gevel hangende rieten kap, zonder dakgoten, komt alleen voor aan de Noordzeekust -regenwateropvang via een rieten dak was daar overbodig vanwege goed grondwater-. Overhangende rieten daken zijn in de overige gebieden zowel wat betreft de historische bouw als de associatie met een rietgedekte villa niet aan te raden. Het gebruik van kunstriet wordt afgeraden en zou alleen mogen worden toegepast als een lokale verordening het gebruik van echt riet verbiedt. De afwerking van de rietvorsten is vaak streekgebonden en dient als zodanig ook streekgebonden uitgevoerd te worden.

Dakpannen

Wat betreft dakpannen wordt geadviseerd geen glanzende of verglaasde pannen toe te passen behalve als deze in de vroegere situatie aanwezig waren (in dat geval met name in de dakspiegel). Gebruik het dakpanformaat dat behoort bij de betreffende stomp. Geen sneldek-ers of betonpannen toepassen. Het gebruik van dakpanplaten is sterk af te raden (in welstandsnota's niet toegestaan).

Ronde schoorsteen

Voor het nieuw aanbrengen van een ronde schoorsteen is het uitgangspunt dat een dergelijke schoorsteen oorspronkelijk aanwezig was. Bij niet-monumenten dienen vorm, maat en schaal van het dak er geschikt voor te zijn. Het aanbrengen van piramidevormige, smeedijzeren kapjes op vierkante schoorstenen dient te worden afgeraden. ■

Als splitsing van het pand voor meerdere wooneenheden voor het behoud van de stomp noodzakelijk is, wordt geadviseerd in het ontwerp voor de splitsing de hoofdstructuur van het 'vierkant' als een helder en duidelijk herkenbaar element te behouden. Maak bij de splitsing geen twee voordeuren in dezelfde gevelwand of handhaaf de oorspronkelijke entree als centrale ingang. Soms worden stolpen geschikt gemaakt voor dubbele bewoning door een staartstuk toe te voegen. Dit zou beperkt moeten blijven tot één staartstuk, op een voor de stomp logische plaats. In principe moet de opdeling beperkt blijven tot twee eenheden. Problemen ontstaan vooral als er meerdere wooneenheden in de stomp worden gemaakt. Dat betekent in de praktijk vaak een rigoureuze aantasting van de oorspronkelijke vorm, de plattegrond en het exterieur. Bij niet-monumenten blijkt het echter soms het laatste middel om het gebouw te redden en dient daarom niet direct te worden afgewezen. Het is soms mogelijk een grote schuur ook tot woning te bestemmen, o.a. als middel de restauratie van de stomp mogelijk te maken.

Planologische aspecten

Gemeenten kunnen splitsing bij herbestemming planologisch mogelijk maken. De functiewijziging kan geregeld worden via een afwijkingsmogelijkheid in het bestemmingsplan. Hiervoor dienen uiteraard toetsingscriteria te worden opgesteld omdat er een gradatie dient te worden aangebracht tussen monumentale en niet-monumentale stolpen. Een verplicht pré-advies van de welstandscommissie is hierbij aan te bevelen. Er dient in de afweging nadrukkelijk een integrale aanpak van het erf te worden opgenomen om o.a. te voorkomen dat met het toestaan van een bedrijfsfunctie het zichtbare deel van het erf vol auto's komt te staan. Het inschakelen van een ervenconsulent zou een van de voorwaarden kunnen zijn om met de afwijking van een bestemmingsplan mee te werken. Afhankelijk van de bestaande perceelvorm bij voorkeur splitsing in een situatie in rechte lijn op de openbare weg. ■

G. STOLP EN OMGEVING

De voorkeur bestaat voor integraal behoud van de stolp in zijn omgeving. Dat betekent dat bij verbouwingen ook met de relatie tussen de stolp met bijgebouwen en het erf rekening moet worden gehouden, in zowel lintbebouwing als in het open landschap. Dat is onmisbaar om het silhouet van het pand tot zijn recht te laten komen, bovendien voor het behoud van het karakter van de landelijke omgeving waarin een stolp meestal staat. Uiteraard liggen deze verhoudingen bij een stadsboerderij anders en ook zijn er per regio historische en gebruiksmatige verschillen.

Rond de stolp dient een ruim erf te blijven bestaan en op een zodanige wijze dat de historische indeling van het erf niet verloren gaat. Oorspronkelijke agrarische bijgebouwen kunnen daarbij een nieuwe functie krijgen, bijvoorbeeld als carport; dit is te prefereren boven een nieuw gebouwde carport. Bij de (her)inrichting van het erf rekening houden met de streekgebonden traditionele kenmerken als indeling en beplanting. Het Noord-Hollandse boerenerf is sober van opzet en aanzien.

Adviezen kunnen worden verstrekt door de Boerderijinstichting en Landschap Noord-Holland.

Ruimtelijke relatie

Op basis van een inrichtingsplan kan een relatieve ruimte rondom een stolp worden bepaald. In het bestemmingsplan kan een aanwijzing voor dit cultuurhistorische accent worden vastgelegd. Bijvoorbeeld: in een dorp met lintbebouwing kan een lange strook met een zekere breedte en lengte worden bestemd als 'tuinzone' waarbinnen de ervaring van landelijk gebied in stand wordt gehouden. Daarbij dient een zorgvuldige stedenbouwkundige integratie het uitgangspunt te zijn. Behoud van weg- en verkavelingssloten en doorzichten tussen de bebouwing met zicht op het open gebied kunnen via het bestemmingsplan worden gewaarborgd. (dergelijk 'flankerend beleid' is door de provincie opgenomen in de Leidraad Landschap en Cultuurhistorie.) ■

Boerenerf met boomgaard.

Versteend boerenerf.

RICHTLIJNEN

- ▲ De vorm van de stolp bewaren als hoofdvorm en als beeldbepalende vorm in het landschap
- ▲ Behalve het hoofdobject moet daarbij vooral ook de ensemblewaarde van het complex de aandacht krijgen: de overige oorspronkelijke bouwwerken, het erf en ook de omgeving van de boerderij

H. NIEUWE (WOON)STOLPEN

Nieuwbouwstolp met goede maatvoering.

Te kleine maatvoering; boerderette.

Pompeuze nieuwbouwstolp.

De stolpvorm is door de eeuwen heen zo krachtig gebleken dat zij ook in deze tijd nog voor architecten een inspiratiebron blijkt te zijn bij nieuwe ontwerpen. Onderscheid dient te worden gemaakt tussen:

1. Nieuwe stolpen; gebouwen die qua verhoudingen en volume overeenkomen met historische stolpen;
2. Stolpvormige woonhuizen; een groep die in feite buiten deze notitie valt omdat ze qua volume meestal kleiner zijn, waardoor heel andere verhoudingen ontstaan en het begrip 'stolp' niet meer van toepassing is.

Inhoud en vorm

Om in maat en schaal afwijkende stolpvormen te voorkomen ('boerderettes') zouden gemeenten in het beleid een minimale kubieke meterinhoud als voorwaarde moeten opnemen. Refererend aan een gemiddelde maat van een historisch gebouwde stolp is dat minimaal 1.200 m³, met een dakhelling van 45-52 graden. In verband met het bouwbesluit dat hogere gevels en deuren voorschrijft, is het ontwerp bepalend voor de goede verhoudingen. In alle gevallen dient rekening te worden gehouden met het streekeigen type van de omringende stolpbebouwing alsmede het volume en de maatvoering in de nabijheid van de bouwlocatie. De omvang van erf en tuin dienen hiermee in verhouding te zijn. De stolpvorm kan in de omgeving van toegevoegde waarde zijn en het silhouet levert een positieve bijdrage aan het beeld en de horizon in het landschap.

Ontwerp en bouwplan

Het ontwerp kan zowel historiserend als eigentijds zijn want het gaat hierbij niet meer om een oorspronkelijke, agrarische bedrijfswoning met een woon- / werkcombinatie. Bij de beoordeling van het bouwplan dient daarbij gelet te worden op het sober en zuiver houden van het concept. Het uitgangspunt bij een historiserend bouwplan dient rekening te houden met de specifieke kenmerken van een regionaal voorkomend stolptype. Een nieuwe stolp in het landelijk gebied mag geen villa zijn maar ook geen met wolfseinden getooid boerderijtype uit andere delen van het land. Bovendien moet voorkomen worden dat elementen uit een 'rijkere' stolp (zoals een ronde schoorsteen) in een eenvoudiger bouwplan worden opgenomen.

Bij het vooroverleg over een bouwplan voor een stolpvormig ontwerp kan de Boerderijenstichting en/of de Welstandscommissie aanbevelingen meegeven met betrekking tot bovengenoemde aspecten. ■

VERKLARENDE WOORDENLIJST

Dakkapel: Opbouw op het dak om een verticaal geplaatst raam.

Dakspiegel: Met dakpannen gedekt gedeelte in een dakvlak van een stolp dat voor het overige met riet is gedekt. Het pannengedeelte toont een symmetrisch patroon in Lodewijkstijl of trapmotief.

Dakvenster: Een raam, aangebracht in het dakvlak.

Dars (of: dors): Dorsvloer in de boerderij. Bestaat, met hout bevoerd of alleen met aarde als ondergrond, behalve een bestrate strook bij de dorsdeuren (de naam 'deel' wordt bij stolpen niet gebezigd).

Darsdeuren (of: dorsdeuren): Dubbele toegangsdeur tot de dors voor o.a. de opgetaste hooiwagens. Kan in voor-, zij- of achtergevel zijn gesitueerd, afhankelijk van het stolptype.

Darsweeg: Houten buitenwand van de darsgevel.

Gepotdekseld: Elkaar dakpansgewijs overlappende houten delen in de gevel.

Gerabat: Met messing en groef in elkaar grijpende houten delen in de gevel.

Kroonlijst: Zware gootlijst met klassieke profilering

Windveer: In motief gezaagde plank die de open pannenrij in voor- of achtergevel afdekt.

Gooise dakkapel: Een dakkapel, aan de bovenkant en de zijkanten met riet gedekt. Meestal met ronde hoeken.

Makelaar: Boven de nok uitrijzende, versierde plank om inwaten te voorkomen.

Ronde schoorsteen: Cilindervormig bovenstuk van het rookkanaal, vaak met toepassing van twee kleuren rondbewerkte steen, aan de bovenzijde afgedekt met een schaalvormige, gekraagde band.

Vierkant: Hoofdconstructie van de (historische) stolp met 4, 6 of meer staanders dat samen met de dekbalken het gebint vormt voor de kap. Bovendien de benaming voor het gedeelte dat voor hooiberging werd benut (ook 'tas' of 'berg' genoemd).

Wolfseind: Afschuining van een zadeldak.

(zie voor meer benamingen: 'De stolp te kijk', uitgave Boerderijstichting Noord-Holland 'Vrienden van de stolp', ISBN 9071123146)

NUTTIGE ADRESSEN

Boerderijstichting Noord-Holland 'Vrienden van de stolp'

Schapenlaan 20, 1862PW Bergen
T 072-581 68 88
stolpen@xs4all.nl
www.boerderijstichting.nl

Cultuurcompagnie Noord-Holland

Postbus 3043, 1801GA Alkmaar
T 072- 850 28 00
info@cultuurcompagnie.nl
www.cultuurcompagnie.nl

Monumentenwacht Noord-Holland

Veerdijk 32, 1531MS Wormer
T 075-647 45 88
info@monumentenwachtnoordholland.nl
www.monumentenwachtnoordholland.nl

Agrarisch Erfgoed Nederland

Kolkweg 6, 7396AH Terwolde
T 0571-29 13 01
info@agrarischerfgoed.nl
www.agrarischerfgoed.nl

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Smallepad 5, 3811MG Amersfoort
Postbus 1600, 3800BP Amersfoort
T 033-421 74 21 / 421 72 90
info@cultureelerfgoed.nl
www.cultureelerfgoed.nl

Landschap Noord-Holland

Postbus 222, 1850AE Heiloo
T 088-006 44 00
info@landschapnoordholland.nl
www.landschapnoordholland.nl

Provincie Noord-Holland

Afdeling Cultuur en Cultuurhistorie
Postbus 3007, 2001DA Haarlem
T 023-514 35 09
www.noord-holland.nl

WZNH adviescommissies voor ruimtelijke kwaliteit

Emmastraat 111, 1814DP Alkmaar
T 072-520 44 59
info@wznh.nu / www.wznh.nu

ADVIEZEN

De Boerderijstichting Noord-Holland 'Vrienden van de stolp' geeft op verzoek voorlichting en (pré-) adviezen aan overheden, instellingen, architecten, bedrijven en particulieren over alle aspecten van verbouw, renovatie, restauratie, kleurgebruik, indeling en verandering van de stolp bij herbestemming.
juni 2013

Uitgave:
Boerderijstichting Noord-Holland
'Vrienden van de stolp'
m.m.v. WZNH adviescommissies
voor ruimtelijke kwaliteit
Oplage: 3.500 ex.
Fotografie: Mart Groentjes
Vorm en druk: Marcelis Dékavé, Alkmaar

